

CHAMBON, Jean-Pierre (2023) : *Recherches sur la toponymie de l'arrondissement de Lure (Haute-Saône) : linguistique historique, dialectologie, traces d'histoire. En collaboration avec Daniel Curtit, Alain Guillaume, Jean Hennequin et Louis Jeandel*. Strasbourg : Éditions de linguistique et de philologie, 651 p.

En aquest gruixut volum, Jean-Pierre Chambon estudia la toponímia de l'*arrondissement* de Lure (Alta Saona). Lure és un dels dos *arrondissements* (districtes) en què es divideix el departament de l'Alta Saona; l'altre és Vesoul, amb capitalitat a la ciutat homònima que també és capital del departament. En l'actualitat, el departament forma part de la regió Borgonya-Franc Comtat, però des del punt de vista històric i lingüístic s'emmarca dins del Franc Comtat i no pas de la Borgonya. Tal com promet el complement del títol, al llarg del llibre hi trobarem *traces d'histoire* sobre aquesta regió, potser no tan coneguda per al lector catalanoparlant, però molt interessant pel que fa a la seva història lingüística i cultural.

Malgrat que l'índex (*Table des matières*) és molt detallat i assenyala tots els paràgrafs i, per tant, acaba resultant prou extens (p. V-VIII), la seva extensió és una mica enganyadora, perquè el llibre es divideix essencialment en tres blocs, el segon dels quals (l'anàlisi dels topònims del districte) ocupa una gran part del volum (p. 25-583) i, en canvi, molt poc espai en l'índex. El primer bloc és la introducció (*I. Prologue : les parlars dialectaux et l'histoire des langues dans l'arrondissement de Lure*, p. 1-23), i el tercer, les conclusions (*3. Éléments de bilan*, p. 589-612).

Cal explicar l'origen d'aquest llibre per entendre'n la presentació, una mica poc convencional. En els darrers vint-i-cinc anys, aproximadament, Jean-Pierre Chambon ha anat publicant incansablement articles sobre la toponímia del districte de Lure. Només cal observar la bibliografia del present volum: si no anem errats, hi ha gairebé una norantena d'articles de Chambon, una gran part dels quals dedicats a estudiar la toponímia del districte. D'aquests articles previs, alguns són publicats en cosignatura amb Jean Hennequin o amb Louis Jeandel (entre d'altres), els dos membres actius de la Société d'histoire et d'archéologie de l'arrondissement de Lure (SHAARL), que han contribuït molt, junt amb altres membres de la societat, a aquesta recerca. Per això el seu nom també té un lloc en la portada de l'obra. Aquesta sèrie d'articles ha estat publicada en llocs diversos; alguns articles, en revistes de més fàcil accés per als romanistes; però molts, en el butlletí de la SHAARL o en altres publicacions d'accés més difícil. Convenia, doncs, recollir-los de manera conjunta, iniciativa empresa per les Éditions de Linguistique et Philologie, vinculada a la Société de Linguistique Romane i dirigida per Martin Glessgen.

Així doncs, el gruix principal d'aquest volum (p. 25-583) és un diccionari etimològic de topònims del districte. Un diccionari que consta de 322 entrades, però que en realitat estudia un nombre molt més gran de topònims, ja que, en gairebé totes les entrades, s'hi tracta més d'un topònim de tipologia similar. L'exemple més notori el constitueixen els vint-i-quatre topònims de la sèrie de noms burgundis en *-ingôs* (II, p. 270-282) tractats en un sol article, però en molts altres articles és freqüent que s'hi tractin dos o tres topònims. Ara mateix no som capaços de fer un càlcul dels topònims estudiats en el llibre, però amb seguretat depassen amplement el mig miler. El tractament conjunt de diversos topònims dins d'un article fa que alguns no es trobin en l'ordre alfabètic i, en aquests casos, al lloc que els correspondria s'hi troba una remissió a l'article on realment es tracten o es mencionen.

Abans, però, de parlar del diccionari, veurem sumàriament les altres parts del llibre. Després de l'índex ja esmentat, el llibre s'obre amb un prefaci del director de la col·lecció, Martin Glessgen, que posa de relleu el valor d'aquesta publicació, també des del punt de vista metodològic (p. IX-XII). Segueix un breu *Avant-propos* de Jean-Pierre Chambon, on agraeix la col·laboració a les persones que han fet possible aquesta obra, i fa una breu descripció i explicació del seu contingut (p. XIII-XIV). Els preliminars del llibre es clouen amb dues pàgines d'indicacions sobre les fonts, les convencions tipogràfiques usades i les sigles i abreviatures (p. XV-XVI).

El pròleg (p. 1-23) té un to particular, perquè, com s'explica tot just a l'inici, és una adaptació d'una conferència organitzada per la Universitat Oberta del Franc Comtat i la SHAARL. S'hi dona una visió molt clara i ordenada i, per tant, molt útil, sobre la situació lingüística al districte de Lure amb el francès

estàndard regional i el «patois», a més d'altres llengües; algunes, d'importació recent. Després d'un recull dels estudis existents sobre la llengua de la zona, es fa una caracterització del «patois»; i, essent una publicació francesa, cal remarcar que s'hi insisteixi en el fet que el «patois» és una llengua que, si no rep aquest títol, és per la seva condició de llengua dominada (p. 8), i que es troba al mateix nivell, com a llengua originada en el protofrancès, que el francès estàndard o altres parlars de la llengua d'oïl (p. 9). I tot plegat s'explica d'una manera molt didàctica, que cal agrair. Les pàgines següents (10-12) ofereixen una caracterització del bourguignon-comtois i la seva situació particular en un extrem dels parlars d'oïl, en contacte amb el francoprovençal i, en el límit de la Romània, en contacte amb l'alemany d'Alsàcia i Suïssa. Aquestes explicacions van acompanyades de dos mapes que assenyalen els límits lingüístics que s'esmenten en el text; el primer, dels límits dialectals; i el segon, de les isoglosses del tret conservador del manteniment de [tʃ] (com en francès antic), isoglossa que talla en dos el districte de Lure. Més endavant, un altre mapa il·lustra les llengües de França. Aquest pròleg acaba amb una exposició, breu i clara, dels diferents estrats lingüístics que han conviscut al llarg de la història de la zona, amb el cèltic, l'arribada del llatí, dels burgundis, i l'antiga «francoprovençalitat» de la zona, després oïlitzada, tal com va demostrar ja fa gairebé 100 anys Jakob Jud (p. 13-17). El capítol acaba amb la descripció de la progressiva substitució del dialecte espontani de la zona per part del francès (p. 17-20); i acaba proposant tres línies de recerca «de rescat» (*sauvetage*) del dialecte, ja sigui recollint els testimonis dels pocs parlants competents, les seves vivències sociolingüístiques, o estudiant els pocs testimonis literaris en «patois» (p. 21-23). El pròleg acaba amb una llista de vuit punts numerats que constitueixen el resum del que s'hi ha dit (p. 23).

Tot seguit s'inicia l'llarg capítol del diccionari que hem esmentat breument més amunt, capítol que, no obstant, no té el títol de «diccionari» o equivalent, sinó el de *Données et analyses* («Dades i anàlisis»). Els articles, ordenats alfabèticament a partir del primer component que no sigui un article o preposició, tenen com a lema el topònim (o topònims) estudiat(s), amb la indicació entre parèntesis de la *commune* (municipi) al qual pertanyen. Quan el nombre de topònims del mateix tipus és massa gran per ser enumerat, trobem la indicació «*et congénères*». El lema va precedit d'una sigla lletra + número, que indica la posició dins del diccionari. Per exemple, l'article A14 és el catorzè de la lletra A. Aquesta sigla es troba també en la línia superior de títol de cada pàgina, cosa que permet cercar més àgilment en el cos del diccionari. Els articles són d'una llargària molt diversa; els més extensos, amb paràgrafs numerats.

Hi ha un aspecte que crida l'atenció quan es fa una lectura dels articles: un percentatge molt gran tracta sobre microtopònims. Això fa que molts topònims estudiats siguin inèdits i no hagin estat objecte de cap estudi si no és de Chambon; i també fa que per a molts no hi hagi documentació antiga. Per a alguns topònims que designen llocs més grans sí que hi ha més documentació antiga (p. ex., el cap de municipi Lyoffans documentat consistentment des de finals del XII fins a l'actualitat, L17 p. 320-322), però no per a la majoria de noms de lloc estudiats.

També crida l'atenció la diversa extensió dels articles, des d'alguns molt breus, de poques línies, com ara «E4. Les Eclairces (Brotte-lès-Luxeuil)», p. 197, fins a d'altres que tenen una extensió considerable, amb subcapítols i una forma de petita monografia, com el ja esmentat Lyoffans, o «L13. La Longine (chef-lieu de commune) et congénères» o «L15. Luze (chef-lieu de commune)». D'entre els articles més extensos o dedicats a topònims que designen localitats més grans, crida l'atenció l'absència del nom de lloc de la capital de districte, Lure. Cal tenir en compte que aquest estudi no és un diccionari sistemàtic de tots els noms de lloc del districte, sinó únicament d'aquells que havien estat recollits anteriorment en algun article. De fet, tampoc no hi figuren tots els noms de lloc de pobles que són cap de municipi. En relació amb l'extensió, hi ha també el fet que alguns articles constitueixen una veritable monografia, com el que hem esmentat dels noms de lloc burgundis en *-*ingô*s, mentre que altres presenten una extensió i una estructura molt més modesta. Alguns d'aquests més extensos porten fins i tot un títol propi més enllà del nom del topònim; per exemple, «L4. La Lanterne (nom de rivière et nom de village), La Lanterne-et-les-Armonts (chef lieu de commune). Lantenot (chef-lieu de commune) : genèse et diffusion d'un changement phonétique».

Els articles més breus, molts sense documentació històrica, podrien semblar menys interessants i, tanmateix, no és així: articles com «L2. Lambrère (Velorcey)», «F19. Aux Fraizières (Melecey)», «H3.

La Hyayère (Champagne) et congèneres» il·lustren l'interès de la microtoponímia i aporten una visió del lèxic comú dialectal en la creació toponímica, a més d'aportar a vegades també documentació complementària per a formes poc documentades en el lèxic comú. Una de les idees que es repeteix en els estudis de toponímia (com a mínim, entre els estudiosos del nostre entorn) és la importància de la documentació històrica en l'establiment de l'etimologia dels topònims. Però això certament no vol dir que s'hagi de renunciar a interpretar els topònims que n'estan desproveïts, cosa que, com es demostra aquí, és factible i produeix resultats ben interessants.

Alguns articles (també el pròleg i la conclusió) estan enriquits amb mapes. Se'n troba un llistat a la p. VIII. Els mapes mostren la distribució areal d'un tipus toponímic i fan que la comprensió i visualització del que s'explica en l'article sigui més immediata. La majoria reflecteix la distribució d'un tipus toponímic, però també trobem un cas molt interessant de sintaxi toponímica. És el cas de «D5. Noms de lieux contenant la préposition *devant* + nom de lieu (1301-1703)». Aquest tipus de formació havia estat assenyalat per una sèrie de localitzacions, que es recullen en el mapa de la p. 188, al nord-est de França amb extensió fins a Bèlgica i el cantó suís de Friburg. En l'estudi original de Spore, hi havia un buit a l'Alta Saona, tot i que en els departaments situats immediatament al nord (Vosges i Meuse) era on hi havia la màxima concentració d'aquest tipus. La documentació històrica recollida aquí omple aquest buit a l'Alta Saona, on s'hi troben catorze topònims amb aquesta construcció sintàctica, malgrat que cap d'ells ha arribat amb la mateixa forma a l'actualitat (*devant* ha estat substituït per *lès* en sis casos, o en altres ha estat substituït totalment per una altra construcció). Un altre mapa impactant pel seu poder demostratiu és el dels topònims burgundis en *-ingôs (p. 281) i la xarxa de relacions entre ells.

Molts dels articles donen indicacions de tipus històric o social. El tipus «C5. La Carpière (Adelans) et congèneres», article també proveït d'un mapa que ens mostra la localització al nord-est de França d'aquest tipus toponímic, ens informa de l'activitat econòmica de la cria de carpes, ja que *carpière* designa un estany destinat a criar-les. També ens mostra un tret dels usos gastronòmics diversos en les diferents zones d'Europa, ja que, si més no en el nostre país, tradicionalment la carpa no es menja. Però, també, els topònims i la història recent mereixen ser estudiats i descrits: és el cas de «C6. La Caserne des Fressais (Champagne)», que designa un edifici construït per allotjar els obrers procedents de Fresse que treballaven a les mines de Ronchamp-Champagne i que necessitaven fer-hi nit, ja que el seu poble era massa allunyat per tornar a casa cada dia; un topònim del segle XIX que ens il·lustra la història industrial de la regió. I un estudi que contribueix també a desmentir la idea que sembla existir que només els topònims de venerable antiguitat són dignes de ser estudiats.

Un altre cas ens fa veure que, encara que alguns topònims puguin tenir una etimologia establerta amb seguretat des de fa temps, una anàlisi perspicaç permet encara treure noves conclusions de tipus històric i cronològic; vegeu el cas de «V16. Vy-lès-Lure (chef-lieu de commune)» < v1cu. En resum, qualsevol lector, tingui els interessos que tingui, podrà trobar en aquest gran recull alguns articles que atrauran la seva atenció.

El llibre es tanca amb les conclusions, la llarga llista de referències bibliogràfiques d'una trentena de pàgines (p. 613-646) i dos annexos amb el mapa dels cantons i municipis del districte de Lure i el llistat d'aquests cantons i municipis (p. 647-651). Com hem dit, les «conclusions» no porten aquest títol, sinó el d'*Éléments de bilan* (p. 589-612). S'hi van seguint diversos aspectes que es deriven dels estudis fets en els articles, en primer lloc sobre l'etimologia dels topònims amb la idea que cal fer una història integral del nom de lloc i no només una «etimologia origen». Es resumeix l'estratigrafia i les motivacions dels topònims, tant els antics (3.2.) com els moderns o de cronologia no determinada (3.3.); s'inventarien els trets de fonètica històrica (3.4.) i morfologia (3.5.) que s'han posat de relleu en els estudis presentats. Un apartat una mica més extens es dedica a la toponímia i al lèxic (3.6.), i s'hi posen en relleu els tipus lexicals més infreqüents i sobretot els diatopismes del dialecte del Franc Comtat, i també els que comparteixen àrea amb la zona lorenesa situada al nord (3.6.3.; il·lustrats per un mapa, p. 610) i els pocs que la comparteixen al sud amb el francoprovençal (3.6.4.) i a l'est amb l'alemany (3.6.5.). També es posa en relleu la contribució a la lexicografia històrica amb la documentació de certs tipus lexicals poc documentats en el lèxic comú (3.6.6.). I, finalment, l'anàlisi de la sintaxi (3.7.).

En conclusió, cal felicitar-se de la publicació d'aquesta obra, no només perquè posa a l'abast tot un material que seria difícil de consultar altrament, sinó per les aportacions metodològiques que són d'interès per a tothom que estudiï la toponímia de qualsevol zona, encara que no sigui especialista en el Franc Comtat. Cadascun dels articles desvetlla l'interès del lector per un aspecte o altre. I el conjunt constitueix una lliçó magistral de com fer estudis toponòmics.

Maria-Reina BASTARDAS I RUFAT
Universitat de Barcelona

COMELLAS, Pere (ed.) (2024): *El valor de la diversitat lingüística. Textos de Carme Junyent*. Benicarló: Onada Edicions, 194 p.

Uns mesos després de la mort de Carme Junyent, el setembre de 2023, apareix aquesta antologia de textos, elaborada pel seu col·laborador més proper, Pere Comellas; la proposta parteix d'un altre lingüista i també editor, Miquel Àngel Pradilla. Els textos que hi trobem pertanyen a tota mena de fonts: obres acadèmiques o de divulgació, tant d'articles com de llibres, en alguns casos íntegres i en altres de manera fragmentària. Com explica Comellas a la introducció, «La singularitat de la lingüista Carme Junyent» (p. 9-18), la tria de textos s'ha fet mirant de reflectir aspectes de la trajectòria i les idees de Junyent en el camp de la lingüística. Aquesta «singularitat» a què al·ludeix es concreta, segons Comellas, en la convicció de Junyent que totes les llengües són iguals i que la convivència interlingüística s'ha de basar en la igualtat de condicions. En cita també dues frases: «reconèixer per ser reconegut» i «conviure sense renunciar a la diversitat», dues divises força difoses que condensen una part important del pensament de la lingüista.

Els textos estan agrupats en cinc apartats, que corresponen a alguns dels temes en què més va treballar Junyent: la diversitat lingüística al món, la diversitat lingüística a Catalunya, el futur del català i el llenguatge inclusiu. No s'hi ha incorporat la recerca en africanística, més acadèmica i especialitzada. El cinquè apartat és un recull de fragments molt breus de l'autora i, finalment, trobem una nota sobre la seva trajectòria.

Certament la tria de Comellas configura una versió reduïda i molt accessible del pensament de Carme Junyent, que es troba escampat en múltiples publicacions de diversa mena. Els primers tres capítols del llibre podríem dir que formen el cor de la seva obra. En tots tres es parteix de la mateixa perspectiva, d'una concepció global i local alhora sobre la diversitat lingüística. Al primer, «El valor de la diversitat i les amenaces que l'assetgen» (p. 19-73), se'ns presenta la situació de crisi extrema en què es troba el patrimoni lingüístic mundial, i les condicions i els processos que duen les llengües a la substitució. Un fet remarcable és que les societats multilingües són més resistents a la pèrdua de diversitat lingüística, mentre que les societats bilingües ho són molt menys. De fet, Junyent identifica el bilingüisme social com una condició imprescindible per a la substitució. Evidentment, també es repassen un munt d'aspectes pels quals les llengües són importants, més enllà de la comunicació. En aquest apartat trobem, a més, una crítica contra la planificació lingüística convencional, que Junyent proposa substituir per una planificació ecolingüística que deixi de calcar els models que han fet servir les llengües dominants per imposar-se i se centri en sistemes de comunicació horitzontals.

Després d'un breu subapartat sobre les tries lingüístiques i la literatura, s'inicia el segon apartat, «Les llengües a Catalunya: llengua i immigració» (p. 75-88). Més enllà de presentar les llengües parlades a Catalunya i l'inventari de les 300 llengües del GELA, la lingüista nega que aquesta nova diversitat sigui una amenaça per al català, ja que una societat multilingüe més aviat afavoreix la supervivència de la llengua.

Arribem a «El futur del català» (p. 89-139), que s'inicia amb un fragment d'un article de 1999, publicat a la *Revista d'Igalada*, on per primer cop afirma que el català mostra símptomes d'amenaça, examinant-lo sota el punt de vista del procés habitual de la mort de llengües. En aquest article Junyent destaca el procés de bilingüització i el fet que el castellà sigui la llengua no marcada. Tot seguit trobem